

Temsilcisi Nâbî, Ankara 1987, s. 8-20; a.mlf., "Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları", *TUBA*, XX (1996), s. 126-132; Mustafa Apaydın, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa* (doktora tezi, 1993, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 16-18; Mehmet Arslan - İ. Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyyatı*, Sivas 1994, s. 22-24, 32-44; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 251-252; Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Süfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996, s. 1-11; Ali Cânib [Yöntem], "Reis-i Şâirân Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi", *TM*, II (1928), s. 103-129; Köprülüzâde M. Fuad, "Nihâli", *Yeni Mecmua*, sy. 62, İstanbul 1928, s. 185-187; Nihal Atsız, "Koca Ragıp Paşa, Haşmet ve Fitnat", *Çınaraltı*, sy. 3, İstanbul 1941, s. 5-6; Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *DTCFD*, XXIX/1-4 (1979), s. 31-37; Halil Erdoğan Cengiz, "Nef'î'nin Kırılı Nigârı", *TT*, XVI/93 (1991), s. 39-43; Metin Akar, "Bir Hiciv Dolayısıyla", *TK*, XXXII/372 (1994), s. 243-245; Pakalın, I, 814; "Hiciv", *TA*, XIX, 221-222; Bichr Fâres, "Hiciv", *İA*, V/1, s. 473-475; Fahir İz, "Hidjâ", *EI²* (İng.), III, 356-358; Rekin Ertem, "Hiciv", *TDEA*, IV, 223-224.

İSKENDER PALA - METİN AKKUŞ

b) Halk Edebiyatı. Türk halk edebiyatında hiciv örnekleri genellikle manzumdur. "Taşlama" adını alan bu manzumelerde nazım biçimi olarak daha çok koşma, bazan da semâi kullanılır. Şiirlerinde bu türe ağırlıklı olarak yer verenlerin başında Dertli, Seyrânî ve Ruhsatî gelmektedir. Halk şairleri, diğer halk edebiyatı üvrülerinde olduğu gibi taşlamada da sevgilinin vefasızlığından rüşvete, adam kayırmaktan cahilliğe ve yalancılığa kadar çeşitli olumsuzlukları dile getirirken gerçekçiliği ve samimiyeti ön planda tutmuşlar, kadınları, zalim memurları, zenginleri, softaları, hile yapan esnaflı, devlet ricâlini hatta sadrazamı bile ağır bir bir dille hicvetmişlerdir.

Alevî şairleri, diğer halk şairlerinin işledikleri konular yanında özellikle münkirleri, münâfıkları, softaları ve ahlâkî düşkünlükleri, hatta kendi zümrelerini dahi hicvetmişlerdir. Bektaşî şairleri tarafından yazılan nefeslerde de zaman zaman hicivlere yer verilmiştir (örnekler için bk. Gölpinarlı, s. 216, 218-220 vd.).

Halk edebiyatında önemli bir yeri olan atışma geleneği çok defa taşlama türü üzerine kurulmuştur. Saz şairleri atışmalarda, başta birbirlerinin beğenmedikleri davranışları olmak üzere toplumda gördükleri aksaklık ve yanlışlıkları hicvederler. Bu karşılaşmalarda âşıklar önce sazlarına düzen verip birer "divan" ile meclisi açar, daha sonra "tekellüm", "bulmaca" (muamma), "takılmaca" ve "taşlama" fasıllarına geçerler. Atışmalar daha çok

soru-cevap ve tartışma şeklinde geçmekle beraber yarışma süresince âşıklar birbirlerinin açık taraflarını yakalamaya, yekdiğerini mat etmeye (bağlamaya) çalışır ve bunun sonucu olarak da birbirlerini, çok defa da fert ve toplum hayatında genel ahlâk anlayışına ters düşen yönleri hicvetmeye yönelirler. Atışmalarda hicvin dozu bazan yükselir. Ayrıca âşik hikâyecilerin fasıl esnasında okudukları parçalar arasında yer alan destanlar da genellikle taşlamadan oluşan mizahî manzumelerdir.

Cumhuriyet döneminde saz şairlerinin hemen tamamında taşlama örneklerine rastlanmakla beraber bu alanda ön plana çıkan isim Abdürrahim Karakoç'tur. Abdülvahap Kocaman ve Şemsi Belli de bu dönemde taşlama türünde örnekler vermiş önemli isimlerdir.

Başta Nasreddin Hoca, İncili Çavuş ve Bektaşî fıkraları olmak üzere pek çok fıkralarda bencil, hilekâr, rüşvetçi, hamiyetsiz, tamahkâr, kavgacı, zorba, geçimsiz, deikoducu, hırsız, dolandırıcı, haddini bilmez, arsız âşik, gurur ve kibir sahibi tipler tenkit, alay, istihza ve özellikle hiciv konusu olurlar. Fıkraların tezat bölümünde yer alan tartışma gülmenin yanında istihzanın, hicvin ve hikmetli bir sözün ortaya çıkmasını da sağlar. Atasözlerinde de fert ve toplum hayatında görülen çeşitli eksik ve yanlışlıklar etkili bir biçimde hicvedilmiştir.

Geleneksel Türk tiyatrosunda, özellikle Karagöz ve orta oyununda toplumun genel anlayışına ters düşen tiplerin hicvedildiği görülmektedir. Karagöz, devlet otoritesine ve kanunlara saygılı olmakla beraber zorbalık, rüşvet, aç gözlülük gibi kusurları; ukalâlık, dalkavukluk, hasislik, kurnazlık, sahte kahramanlık, menfaat düşkünlüğü gibi olumsuz tavırları ustaca hicvetmiştir. Karagöz'ün taşlamalarından padişahlar dışında hiç kimse kurtulamamış, onun sadrazamı bile yargılayıp Yedikule Zindanı'na kapatması devlet yetkilileri tarafından da hoşgörülle karşılanmıştır (Enault, s. 367). Karagöz repertuarında özellikle Mandıra, Çeşme, Kanlı Nigâr ve Meyhâne oyunlarında içtimâî hiciv önemli bir yer tutar. Bahçe, Aptal Bekçi, Hamam, Yalova Safası oyunlarında ise entrika karmaşık bir hal alır ve toplum vicdanını inciten olaylara karşı hiciv daha da keskinleşir. Karagöz'deki bütün tenkitlerin en önemli ortak yanının gülünçleştirme olması Karagöz'ün bir yönüyle de hiciv oyunu olduğunu gösterir. Geleneksel Türk tiyatrosu içinde önemli bir

yeri olan orta oyununda da günlük hayatın gülünçleştirilerek anlatıldığı, içtimâî ve siyasî bazı olayların hicvedildiği görülmektedir.

Aynı türün diğer bir kolu olan meddah hikâyelerinde ise hiciv unsuru yok denecek kadar azdır. Kâşifi, meddahlarda bulunmaması gereken otuz özelliği sıralarken azarlayıcı olmak, uygunsuz sözler söylemek, alay etmek, müslüman kardeşinin dedikodusunu yapmak gibi hususlara yer vermiş (Nutku, s. 57), meddahların hikâye anlatma töresini sekiz madde halinde sıralarken de alaylı ve kırıcı sözler sarfetmemeleri gerektiği üzerinde durmuştur (a.g.e., s. 65). Bunun sonucu olarak meddahlar hicve gerek kalmadan daha çok taklit yoluyla mizaha yönelmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Enault, *Constantinople et la Turquie*, Paris 1855, s. 367; Wanda, *Souvenirs anecdotiques sur la Turquie (1820-1870)* Karagueuz, Paris 1884, s. 271-278; Sabri Esat Siyavuşgil, *Karagöz*, İstanbul 1941, s. 123-124, 132; Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, İstanbul 1945, s. 110-117; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, tür.yer.; Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul 1963, s. 81-82; Abdülbaki Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 204 vd.; İlhan Başgöz, "Taşlamalar", *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968, s. 131-141; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1968, I, 37-39; Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu-Kukla-Karagöz-Ortaoyunu*, Ankara 1969, s. 306, 311-312; a.mlf., "Karagöz, Mimus ve Reich", *TDL*, XII/144 (1963), s. 820; a.mlf., "Karagöz ve Ortaoyunu Fasil Dağarcığı", a.e., XV/173 (1966), s. 331-332; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara, ts., s. 57, 62, 65; İsmail Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul 1974, s. 115-130 vd.; Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara 1976, s. 6-7; Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullâh Uçman), Ankara 1982, s. 117-118, 266; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 322-327, 339-340; Abdurrahim Karakoç, *Vur Emri*, Ankara 1984, s. 91-239 (Taşlamalar); Muhittin Sevilen, *Karagöz*, Ankara 1986, tür.yer.; Ensar Aslan, *Çıldırılı Âşik Şenlik: Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, Diyarbakır 1992, s. 96; Muhan Bali, "Âşik Karşılaşmaları-Atışmalar ve Bugünkü Durumu", *TFA*, XVI/315 (1975), s. 7459.

NURETTİN ALBAYRAK

c) Yeni Türk Edebiyatı. Batılılaşma dönemi Türk edebiyatının gelenekten ayrılan ilk hiciv türü örneği Ziyâ Paşa'nın *Zafername Şerhi*'dir. Tarihsiz birkaç taş baskısı bulunan ve ilk basımının 1869-1870 yıllarında olduğu tahmin edilen *Zafername Şerhi*'nde, Tanzimat sonrası diğer edebî tür ve şekillerde olduğu gibi Os-